

Український Католицький Університет
Інститут екуменічних студій

**Збереження східного обряду
в контексті питання єдності Церков
у епістолярії о. Леоніда Фьодорова
і митрополита Андрея Шептицького
(1904-1917 рр.)**

Магістерська робота
студентки МПЕН
Лілії Петрович

Науковий керівник
о. д-р Юрій Аввакумов

Львів 2008

Зміст

Вступ.....	3
Розділ I. Життєвий і екуменічний шлях митр. Андрея Шептицького і о. Леоніда Фьодорова.....	10
Розділ II. Обрядові питання в Греко-Католицькій і Православній Церкві	
1. Обрядові питання в Греко-Католицькій Церкві XIX- поч. XX ст.....	21
1.1 Політизація обрядового питання і примусовий перехід греко-католиків у православ'я (1839-1875).	
1.2. Львівський собор 1891 р. і утвердження латинізації східного обряду.	
1.3. Апостольське послання «Гідність Східних Церков» (1894) про збереження східного обряду і його вплив на обрядову дискусію.	
2. Обрядові питання в Російській Православній Церкві XIX- поч. XX ст.....	22
2.1. Політизація російської Церкви і перехід православних в католицтво.	
2.2 . Обрядові розшарування в російській синодальній Церкві.	
2.3. Російські греко-католики й розуміння місії східного обряду.	
Розділ III. Листування Л. Фьодорова з А. Шептицьким: від обряду – до віри	
1. Збереження східного обряду для російських католиків.....	35
2. Дотримання чистоти обряду – запорука чистоти віри.....	40
3. Питання греко-слов'янського обряду на Велеградських з'їздах.....	44
4. Чистота східного обряду у студитському Типіконі Каменецького монастиря св. Йосафата.	
5. Обряд та ідея вселенськості.....	48
6. Російська місія, перший собор Російської Греко-Католицької Церкви і постанови стосовно обряду (1917).....	61
Висновки.....	70

Вступ

Тема збереження східного обряду в листуванні двох величних місійних фігур Греко-Католицької Церкви – митрополита Галицького Андрея Шептицького і російського екзарха Леоніда Фьодорова – виходить за рамки суто літургійно-обрядового питання. Ця тема, якій обидва подвижники надавали надзвичайно великого значення (в їхньому епістолярії до 1917 р. вона, без сумніву, наскрізна) і присвятили духовний подвиг свого життя, відкриває перед нами широкий контекст життя і мучеництва Церкви Христової в історії українського та російського народів і ще глобальніший – в людській історії церковної єдності і братолюб'я між Сходом і Заходом.

Приватна історія навернення російського православного до католицької віри і шлях його подвижництва під духовним проводом відданого сина Католицької Церкви, не втрачаючи у приватному епістолярному жанрі рис правдивого життя з його драматичним напруженням і особистісними звіреннями, водночас стає тим невмолимим документом, що свідчить про історичну правду, про «унійно-екуменічний план Києво-Галицького Митрополита» і «приготовляння поля великої унійно-екуменічної праці на європейському Сході»¹.

Метою цієї наукової праці є дослідити епістолії двох мучеників Греко-Католицької Церкви, обмежуючись періодом 1904-1917 рр., зосередивши увагу на питанні збереження чистоти східного обряду в Українській Греко-Католицькій Церкві, яка вже триста років перебувала в унії з Римом, і в Російській Греко-Католицькій Церкві, яка щойно поставала і формувала свої стосунки з Римом. Якими були погляди митрополита Андрея Шептицького і екзарха о. Леоніда Фьодорова на східний обряд, чим подібні і чим відрізняються їхні позиції, і як це впливає на

¹ І. Хома, о. Ще про унійно-екуменічну діяльність митр. Андрея на початку ХХ-го століття // *Богословія* 53(1989), 87-88.

розуміння ними питання церковної єдності – ці запитання стояли в центрі дослідження. Відповідну увагу присвячено й історичним обставинам, в яких звершували свій місійний шлях подвижники.

«Секретний» екуменічний план митр. Андрея Шептицького стосовно Росії, підтверджений даними йому повноваженнями від папи Пія Х, полягав у сповненні місії, яку він гостро відчував, – наверненні східного православного брата до возз'єднання з Католицькою Церквою, до відновлення єдності Христової Церкви. Саме так звучало питання екуменізму в розумінні митр. Андрея Шептицького в к. XIX – на поч. XX ст. «Вам залишається тільки , – писав митр. Андрей 1909 р. до старообрядця І. Є. Макарова, – засвоїти вчення Церкви у всій її повноті, і тоді ви побачите, що всі так звані суперечні пункти є лише одним ланцюгом непорозумінь, що виникли на політично-національному ґрунті по вині візантійського абсолютизму й бюрократизму»².

Для митр. Андрея Римський Престол був центром єднання всіх християн. Послух і відданість аж до смерті Петровому Насліднику складали суть його віри. Обрядове питання в з'єдиненій Церкві, а саме збереження греко-католиками Росії свого східного обряду – це був шлях сповнення унійної ідеї єдності, єдності в душі й вірі в різноманітні обрядів, як розумів його Андрей Шептицький. У боротьбі проти латинізації рідного обряду, проти вільного переходу в латинський обряд митр. Андрей вбачав екуменічну провідну місію Греко-Католицької Церкви. Засновуючи богословський інститут при студитському монастирі строгого східного уставу, видаючи вичищені від латинізмів богослужбові книги, митрополит користав з досвіду відомих літургістів, богословів свого часу (о. К. Королевського,

² Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Книга 1. Документи і матеріали, 1899-1917 / за ред. Ю. Аввакумова. Львів 2004, док. №156, с. 346.

Т.Мишковського, о. Л. Фьодорова), тому що «ненарушена Літургія Сходу і монашество були в очах Митрополита дві рушійні сили його екуменізму».³

Обрядове питання у справі єднання Церков у розумінні о. Леоніда Фьодорова було збагачене місійною роллю східного обряду як носія істинної апостольської віри, специфічної містичности й строгого аскетизму, які мають збагатити Вселенську Церкву й вигострити її силу для боротьби з невір'ям модерного світу. Леонід Фьодоров був представником греко-католицького руху в Росії поч. XX ст. Це був рух ідеалістів, «що йдуть наперекір усякій політичній кон'юнктурі свого часу, як романтики, що не бажають примиритися з реальною дійсністю»⁴. Їхні екуменічні погляди базувалися на філософії Володимира Соловйова про взаємодоповнення католицизму і православ'я і про досягнення таким чином православ'ям повноти вселенськості. Історія петербурзької греко-католицької громади, немов в мініатюрі, відобразила усі протиріччя і складності становлення східної з'єдиненої Церкви. Канонічне встановлення в Росії католицького російського екзархату з екзархом о. Леонідом Фьодоровим було великим початком визнання того, що, за висловом о. І. Музички, «віра Православної Церкви є вірою Вселенської Церкви»⁵ і що «обряд Східної Церкви є її визнанням віри».

Означена тема розглядатиметься в трьох розділах цієї праці. Перший розділ присвячений життєвому й екуменічному шляху митр. Андрея Шептицького і о. Леоніда Фьодорова, який показує місійну покликаність їхнього життя. У другому розділі досліджуємо історичні корені обрядових питань у Греко-Католицькій і Православній Церквах в XIX-му і на початку XX ст. Третій, центральний розділ – це

³ І.Музичка, о. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 рр. // *Богословія* 47 (1983), с.23.

⁴ Ю. Аввакумов. Тема Росії в діяльності та богословській думці «святоюрського велетня» / *Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Книга 1. Документи і матеріяли, 1899-1917, вступ до матеріялів збірника*, с. xviii.

⁵ І.Музичка, о. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Росії в 1914-1917 рр. // *Богословія* 47 (1983), с. 30.

коментар епістолярія двох подвижників, аналіз розвитку питання збереження східного обряду в різних історичних та життєвих обставинах у контексті унійної місії Греко-Католицької Церкви – подолання вікової схизми і поєднання Східної й Західної гілок християнства.

Основним джерелом, яке уможливило це дослідження, є книга документів і матеріалів, 1899-1917 *«Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії»* за редакцією о. Юрія Аввакумова, видана Українським Католицьким Університетом 2004 року. Ця великого обсягу книга-хрестоматія (922 сторінки), яка вміщує розлогий епістолярій (240 документів), серед яких частка листів митр. А. Шептицького і о. Л. Фьодорова складає 62 документи, а всі інші документи, респондентами яких є російські греко-католики і визначні історичні особистості того часу, так само як і матеріали історичних подій і додатки, надзвичайно збагачують історичне тло, яке є конечно важливим для нашого дослідження. Дослідження закінчується 1917 р. з огляду на хронологічні межі цього видання, хоч і в такій обмеженості цей матеріал має свою змістовну закінченість (останні документи – це постанови основоположного собору Греко-Католицької Церкви і Звернення Товариства прихильників возз'єднання Церков, які втілили літургійні й екуменічні ідеали наших подвижників).

Серед джерельних праць треба також згадати книгу дякона Василя, ЧСВ *«Леонид Федоров. Жизнь и деятельность»*, видану в Римі 1966 р. і перевидану у Львові 1993 р., яка є першим джерелом про історію стосунків митр. А. Шептицького і о. Л. Фьодорова, написана на основі архіву кн. П. Волконського. ✓

Помітним явищем стала монографія російського дослідника О. Юдіна *«Леонид Федоров»* (2002) і книга документів і матеріалів про життя й діяльність

блаженного священномученика екзарха Леоніда Фьодорова «С терпением мы должны нести крест свой...», видана в Санкт-Петербурзі 2004 р.

Серед авторів, які опрацьовували тему греко-католиків у Росії і роль митр. Андрея Шептицького у цьому явищі, а також проблему східного обряду в Східній Католицькій Церкві, можемо назвати ще, крім згаданих, французьких авторів о. Кирила Королевського і о. Антуана Венгера, бельгійця-єзуїта о. Поля Майє, українських авторів о. Мелетія Соловія, о. Івана Музичку, о. Івана Хому, о. Петра Галадзу, о. Юрія Аввакумова, польського автора Міхала Вавжонека.

Відразу зауважмо, що темі східного обряду в дискусіях між митр. А. Шептицьким і о. Л. Фьодоровим періоду до 1917 р. дослідники приділяють мало уваги. Якщо обрядова тема для митр. Андрея мала своє продовження ще аж до 40-х років, і цей період є досить опрацьованим дослідниками, то позиція о. Л. Фьодорова стосовно обряду повністю склалася і виявилася до 1917 р. Якраз цей період взаємовпливів у обрядовій дискусії Шептицького і Фьодорова мало висвітлений у літературі. Вірогідно, що причина полягає в недоступності архівних матеріалів, присвячених листуванню митр. Андрея і Л. Фьодорова.

К. Королевський у своїй історіографічній монографії «Митрополит Андрей», широко окреслюючи зі своїх особистих спогадів життя митр. Андрея, безпосередньо Леоніду Фьодорову, якого він коротко зазізнав у Римі 1908 р. і мало з ним бачився пізніше, присвятив тридцять сторінок⁶. Літургійне питання у житті Фьодорова стає предметом його обговорень вже при описі ним постанов Петербурзького Синоду Російської Греко-Католицької Церкви (1917)⁷ без згадки про те, що ці постанови були досягнуті спільним шляхом о. Леоніда і митр. Андрея. Літургійні постанови

⁶ Korolevsky C. *Metropolitan Andrew (1865 -1944)*. Lviv 1993, с. 277-307.

⁷ Там само, с. 282-285.

були у великому контрасті з обрядовими проблемами петербурзької громади греко-католиків. Принципи постанов цілком відповідають переконанням Фьодорова, які він висловлював митр. Андрею впродовж 1905-1914 рр. і про які Королевський, очевидно, не знав. Треба зауважити також, що в розділі «Літургійна реформа», присвяченому обрядовій діяльності митрополита, Королевський присвятив також мало уваги його літургійним міркуванням перед 1920 р.⁸

У своїй докторській монографії «Богослов'я і літургійна діяльність Андрея Шептицького (1865-1944)» о. П. Галадза обговорює більш детально літургійну діяльність митр. Андрея між 1905 р. (видання Літургікону) і 1925- 1926 рр. (видання Требника). Серед осіб і обставин, які вплинули на його літургійну діяльність, він згадує Тита Мишковського, Кирила Королевського, але не Леоніда Фьодорова, навіть коли йдеться про російських греко-католиків і пастирське послання митр. Андрея до них 1908 р., у якому Фьодоров безпосередньо співдіяв, як бачимо з чернетки⁹.

Про зв'язки митр. А. Шептицького із православними католиками в Петербурзі також пише польський автор Міхал Вавжонек у книзі «Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії» (2006)¹⁰. Про контакти Л. Фьодорова з Шептицьким перед 1917 роком він знає з інших джерел і бачив виписки з листів о. Л. Фьодорова до митр. А. Шептицького з Каменецького монастиря, як видно з бібліографії, однак не дискутує обрядове питання, яке є темою цих листів. Лише підкреслює, маючи на увазі собор Російської Греко-Католицької

⁸ Там само, пор. с. 407-436.

⁹ Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Книга 1. Документи і матеріяли, 1899-1917 / за ред. Ю. Аввакумова. Док. № 105, с. 245.

¹⁰ М. Вавжонек. Екуменічна діяльність митрополита Андрія Шептицького в Україні та Росії». Рим 2006, 125-192.

Церкви: «Леонід Фьодоров – це центральна постать для реалізації екуменічних планів А. Шептицького в Росії на практиці»¹¹.

Жоден з цих авторів, як бачимо, не володів архівними матеріалами про листування митр. Андрея з о. Леонідом Фьодоровим на тему збереження східного обряду. Для всіх них цей феномен є невідомий, і тому докладно не вивчено вплив обрядових питань на екуменічну діяльність митр. А. Шептицького до 1917р. Обрядові питання були колосальною трудностю як для петербурзької групи, так і для галицьких греко-католиків. У листуванні о. Л. Фьодорова і митр. А. Шептицького вишліфовується протизасіб на ситуацію златинщення східного обряду, яку переживали і українські, і російські греко-католики. Цим протизасобом був екзархат і синод Греко-Католицької Церкви з його постановами, що були спільним здобутком Л. Фьодорова і А. Шептицького. Їм одним штрихом вдалося зробити це в Росії. Пробував пізніше повторити це в Галичині митр. Андрей Шептицький у 20-40-х роках, але не так успішно.

Отже, тема східного обряду в епістолярії митр. Андрея Шептицького і о. Леоніда Фьодорова, без сумніву, являє нове поле для наукових досліджень. Особливий вплив цього листування на розвиток зв'язків митр. Андрея з Росією і на його ідею церковної єдності можна оцінити, щойно детально аналізуючи усі контакти й ініціативи митрополита стосовно російських православних католиків. Нашою спробою було унагляднити цю тему, матеріал до якої поки що не згадується в інших дослідженнях.

¹¹ Там само, с. 169.